

Janusz Frykowski

(Tomaszowskie Towarzystwo Regionalne
im. dr. Janusza Petera w Tomaszowie Lubelskim)

Dzieje parafii unickiej w Pienianach

Wprowadzenie

Pieniany to wieś obecnie położona w gminie Łaszczów, powiecie tomaszowskim. Jej historia może sięgać co najmniej końca XIV w., skoro pierwsza wzmianka o tej miejscowości pochodzi już z 1409 r.¹ W okresie staropolskim Pieniany administracyjnie przyporządkowane były do powiatu i województwa bełskiego, które były usytuowane na terenie dwóch funkcjonujących obok siebie diecezji, tj. eparchii chełmskiej (po 1569 r. unickiej) oraz chełmskiej diecezji katolickiej. Granice administracyjne obu diecezji niemal się pokrywały², z tej też przyczyny miejscowość za-

mieszkiwała zapewne ludność obydwu wyznań.

Prawosławna Diecezja Chełmska³ funkcjonowała do 1596 r., kiedy to na mocy unii brzeskiej w jej miejsce utworzona została diecezja unicka⁴. Pierwotnie obejmowała ona obszar ziemi chełmskiej, województwa bełskiego (bez okolic Lubaczowa), a także liczne enklawy – parafie⁵. Zmiany terytorialne diecezji nastąpiły w okresie rozbiorów i podczas wojen napoleońskich, a jej terytorium ostatecznie ukształtował się około 1824 r. Organizacyjnie dzieliła się na dwa oficjalaty (chełmski i bełski),

¹ Więcej na temat historii Pienian. Zob. J. Frykowski, J. i E. Niedźwiedz, *Dzieje miejscowości gminy Łaszczów, powiat tomaszowski, Łaszczów-Zamość* 2004, s. 60-61.

² A. Gil, *Prawosławna Eparchia Chełmska do 1596 r.*, Lublin, 1999, s. 167; A. Mironowicz, *Struktura organizacyjna kościoła prawosławnego w Polsce w X-XVIII wieku*, [w:] *Kościół prawosławny w Polsce dawniej i dziś*, red. L. Adamczuk, A. Mironowicz,

Warszawa 1993, s. 48-58; Bieńkowski L., *Diecezja prawosławna*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. R. Łukaszyński, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1988, T. III, kol. 132.

³ Szerzej na temat eparchii patrz. Zob. A. Gil, dz. cyt.; Mironowicz A., dz. cyt., s. 48-58.

⁴ O unii brzeskiej. Zob. E. Likowski, *Unia brzeska*, Warszawa 1907.

⁵ L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce*, [w:] *Kościół w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. II, Kraków 1970, s. 863.

te z kolei na od 13 do 22 dekanatów. W obrębie dekanatów wyodrębniono parafie, których liczba, zależnie od okresu była różna, np. w 1772 r. było ich 538.⁶ Diecezja chełmska unicka funkcjonowała do 11/23 maja 1875 r., do czasu, kiedy cesarz Aleksander II ogłosił jej zjednoczenie z Kościołem prawosławnym.

Ogromne znaczenie dla funkcjonowania i obrządku Cerkwi unickiej miał odbyty w 1720 r. synod w Zamościu, który wprowadził zmiany zbliżające obrządek unicki do łacińskiego. Wówczas ustanowiono uroczystość Bożego Ciała, codzienne msze święte, jednolitą administrację sakramentów, wprowadzono monstrancje do wystawiania na ołtarzu oraz miejsce do przechowywania Najświętszego Sakramentu, tzw. tabernakulum. W czasie nabożeństw zaczęto używać organów, a w czasie procesji chorągwi, sztandarów, fere tronów i dzwonek. Ponadto odprawiano drogą krzyżową, gorzkie żale, odmawiano różaniec i koronki. Należy nadmienić, że Unicy do cerkwi wstawili ławki, konfesjonały oraz boczne ołtarze. Wprowadzone zmiany spowodowały, że wznoszone w drugiej połowie XVIII w. cerkwie były najczęściej pozbawione ikonostasu. Kapłanom zaś nakazano głosić kazania i wyklądać katechizm, pozwolono także nosić takie same sutanny jak księżom katolickim oraz golić zarost. Synod zobowiązał też kapłanów do posyłania synów na naukę do szkół, a proboszczowie mieli podlegać pod bezpośredni zarząd dziekanów.

⁶ L. Bieńkowski, dz.cyt., s. 1038-1039; J. Kania, *Diecezja unicka*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. R. Łukaszyński, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1988, t. III, kol. 134.

Powstanie parafii unickiej w Pienianach

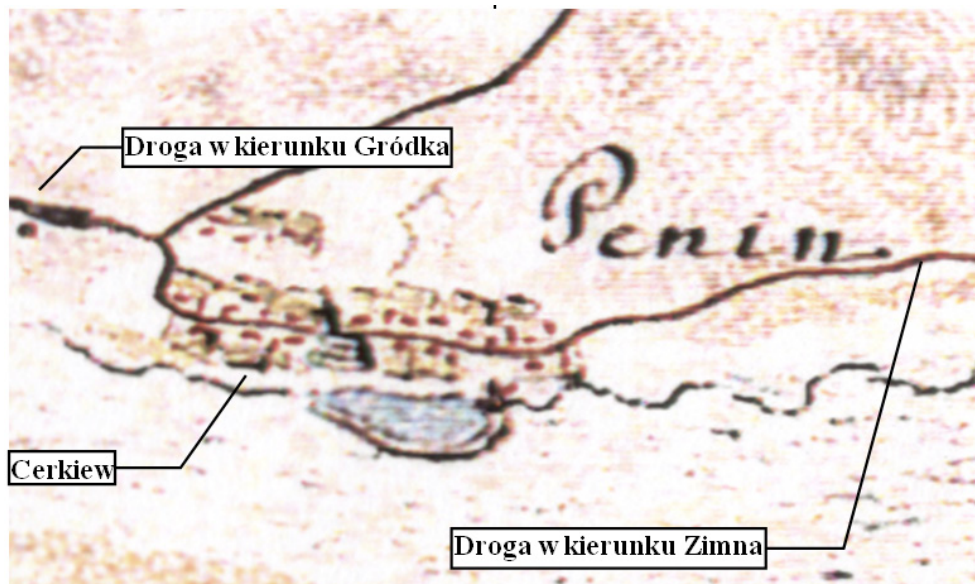
Nie znamy dokładnej daty utworzenia parafii unickiej pw. Najświętszej Panny Marii Różańcowej w Pienianach. Pierwsza wzmianka o niej znajduje się dopiero w rejestrze cerkwi diecezji chełmskiej i bełskiej z 3 czerwca 1696 r.⁷ W okresie funkcjonowania parafia organizacyjnie przynależna była do dekanatu tyszowieckiego, którego także dokładna data utworzenia nie jest znana. Wiadome jest natomiast, że w 1573 r. istniała w Tyszowcach protopopia⁸ prawosławna⁹. Możemy więc sądzić, że podobnie jak struktura terytorialna i organizacyjna Cerkwi prawosławnej po unii nie uległa poważniejszym zmianom, podobnie było i w przypadku dekanatu tyszowieckiego¹⁰.

⁷ „Regestr Cerkwiow w Diocezji Chełmskiej Bełzskiej bendących a w jedności Świętej z Kościołem Rzymskim zostających y iak wiele do Ktorey Protoprezbiterji Kapłanów należeć ma, Roku 1696 Juni 3 dnia iest spisany”, A. Gil, *Chełmskie diecezje obrządku wschodniego. Zagadnienia organizacji terytorialnej w XVII i XVIII wieku*, [w:] *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, T. 3, red. S. Stępień, Przemyśl 2000, s. 50.

⁸ Protopopia, protoprezbiteria była jednostką terytorialną, odpowiednikiem dekanatu w Kościele łacińskim, na której czele stał protopop. Początkowo sprawował on także władzę sądowniczą, którą utracił w XVIII w.

⁹ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Archiwum Skarbu Koronnego (dalej: ASK), Dział I, sygn. 36, k. 307v

¹⁰ Natomiast samo wprowadzenie unii nie odbyło się w dekanacie bez zamieszek na tle religijnym między jej zwolennikami i przeciwnikami. W latach 30. i 40. XVII w. miały one bardzo gwałtowny przebieg, włącznie z siłowym odbieraniem świątyń, niszczeniem wyposażenia, napadami na kapłanów i wiernych obu stron, A. Gil, *Chełmska diecezja unicka 1596-1810. Dzieje i organizacja. Studia i materiały z dziejów chrześcijaństwa wschodniego w Rzeczpospolitej*, Lublin 2005, s. 73-74. Więcej na temat wprowadzania unii patrz: K. Chodynicki,

Rys. 1. Pieniany. Wycinek z mapy F. Von Miega, Karte des Königsreiches Galizien und Lodomerien, 1:28800, 1779-1782, Źródło: Kreisarchiv Wien, rps. B. IX a, k. 390.

Pieniany jako jednowioskowa parafia unicka przetrwała przynajmniej do 1775 r., co potwierdza protokół przeprowadzonej wówczas wizytacji duszpasterskiej¹¹. Nie jest wiadome, kiedy do parafii, jako filialne, przyłączono cerkiew w Podlodowie i Hopkiem, ale można przyjąć za Witoldem Kołbukiem, że miało to miejsce w okresie józefińskim, kiedy znaczna część diecezji chełmskiej znajdowała się pod zaborem austriackim¹². Nastąpiła wówczas

likwidacja wielu mniejszych parafii i przekształcenie ich w cerkwie filialne. Pewne jest natomiast, że w 1798 r. do parafii dołączono wieś Gródek, gdzie wcześniej funkcjonowała parafia¹³.

Przyłączenie cerkwi Narodzenia Chrystusa Pana w Podlodowie i Podwyższenia Ś. Krzyża w Hopkiem jako filialnych do parafii w Pienianach nie było zapewne decyzją zbyt trafną, skoro krytykowali ją już współcześnie żyjący. W „Wykazie szczegółowym obecnego stanu majątku duchowieństwa w diecezji chełmskiej OGK łącznie z dodatkiem potrzeb dla przyzwoitego opatrzenia onegoż” spisany w 1822 r., sporządzający go zaznaczył „Lubo za rządu Austriackiego cerkiew parafialna w Zimnie połączona była z cerkwią Żernicką i Ratyczowską; a cerkiew pa-

Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370-1632, Warszawa 1934; B. Kumor, *Geneza i zawarcie unii brzeskiej*, [w:] *Unia brzeska, geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich*, praca zbiorowa pod red. R. Łuznego, F. Ziejki, A. Kepińskiego, Kraków 1994, s. 26-44.

¹¹ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Chełmski Konsystorz Grecko-Katolicki (dalej: ChKGK, sygn. 122, k. 278v-279v.

¹² W. Kołbuk, *Duchowieństwo unickie w Królestwie Polskim 1835-1875*, Lublin 1992, s. 15-17.

¹³ APL, ChKGK, sygn. 602, k. 74v-75.

rafialna w Pienianach miała sobie dołączone cerkwie w Hopkiem i Podlodowie; takowe jednak połączenie parafii wiele zawierało sobie niedogodności, a mianowicie dla płynącej między rzeczonymi – przeto wieś Zimno Pieniany i Hopkie ze swoimi cerkwiemi, ile że po jednej stronie sytuowane, te dogodniej połączone być mogą, iż składają jednej natury dobra: są sobie bardzo blisko przyległe – w którym przyłączeniu cerkiew w Zimnie powinna być uznana za parafialną. Cerkwie zaś w Żernikach, Ratyczowie i Podlodowa z przysiółkiem Gródkiem, ponieważ po drugiej stronie rzeczki też Huczwy leżą i także są sobie przyległe, mogą być bez najmniejszej niedogodności ze sobą połączone, uznawszy cerkiew parafialną w Żernikach”¹⁴. W tej także sprawie Komisji Województwa Lubelskiego zwróciła się do Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia z wnioskiem „czy wsie Pieniany i Hopkie składające się w jedną parafię z Podlodowem do nowo utworzyć się mającej parafii Zimno oderwane, a Podlodów do parafii Żerniki wcielony być ma”. Stanisław Grabowski minister Komisji Rządowej pismem z 8 listopada 1822 r. powiadomił biskupa chełmskiego, że nie zostaną przeprowadzone żadne zmiany w tym zakresie, a dokonane wcześniej zmiany administracyjne parafii zostały utrzymane w mocy¹⁵.

Kolejne informacje o strukturze parafii Pieniany znajdują się w „Wykazie parafii grecko – unickich znajdujących się w Królestwie Polskim z wymienieniem ludności, powiatu, gminy administracyjnej, niemniej miast, wsi i przy-

siólków do każdej parafii należących”¹⁶. Źródła to datowane na 27 kwietnia 1857 r. do parafii zaliczyło wcześniej znane wsie Pieniany, Podlodów, Hopkie i Gródek oraz po raz pierwszy Wolę Gródecka. W takim stanie organizacyjnym parafia unicka w Pienianach przetrwała do 1875 r., czyli do czasu likwidacji unickiej diecezji w Chełmie. Źródła nie informują, jak przebiegała likwidacja parafii unickiej w Pienianach, ale można się domyślać, że był to burzliwy proces podobnie jak w innych parafiach diecezji chełmskiej¹⁷.

Cerkiew parafialna i filialne

Pierwszy znany opis budynku świątyni w Pienianach pochodzi z 27 sierpnia 1732 r.¹⁸. Wizytujący wówczas parafię wyznaczeni przez biskupa Felicjana Filipa Wołodkowicza komisarze, Józef Ostaszewski i Jan Jagielnicki, zastali cerkiew potrzebującą „wielkiej reperacji”. Zwrócili także uwagę, że do kościoła prowadziły tylko jedne drzwi osadzone na zawiasach i żelaznych krukach¹⁹. Drzwi zamykane były wewnętrznym zamkiem i dwoma „proborami”. Światło dzienne do świątyni dostarczały cztery drewniane okna, z których dwa zabezpieczone były żelaznymi prętami. Możemy się domyślać, że były to okna od pomieszczenia, w których znajdował o się cenne wyposażenie cerkwi. Mimo

¹⁴ Tamże, sygn. 147, s. 212.

¹⁵ Tamże, sygn. 230, k.42v, 50.

¹⁶ Tamże, sygn. 156, k. 331v.

¹⁷ Szerzej na ten temat zob. K. Dębski, *Bohaterstwo unitów podlaskich (1875-1905)*, Warszawa 1993.

¹⁸ APL, ChKGK, sygn. 103, k. 171v - 172.

¹⁹ Kruk – hak. Zob. A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1970, s.272.

że nie ma bezpośredniego zapisu to można się domyślać, że zdarzały się włamania do świątyni, podobnie jak to miało miejsce w innych parafiach²⁰. Można się domyślać, że stan techniczny budynku był tak zły, że nie nadawał się do remontu, skoro w 1757 r. wystawiono nową, drewnianą cerkiew²¹. Wizytujący parafię, w październiku 1760 r., biskup Maksymilian Ryłło zastał już nową świątynię²². Nowa cerkiew była budowlą drewnianą z drewnianymi oknami i drzwiami, które były osadzone na żelaznych zawiasach. Przy cerkwi znajdowała się drewniana dzwonnica, na której było zawieszonych cztery dzwony. Hierarcha wspominał także o ogrodzonym cmentarzu, nie informując natomiast o jego położeniu. Wobec powyższego niewiadomym jest czy była to nekropolia przycerkiewna, czy też zlokalizowana „za wsią”. Nie można jednak wykluczyć, że pierwotny cmentarz, jak to było w zwyczaju, był przy cerkwi, a gdy na nim zabrakło miejsca to został założony nowy. Prawdopodobnie było to w pierwszej połowie XIX w., a nowe miejsce pochówków wytyczono przy drodze do Gródka. Użytkowany był przez unitów, a następnie przez prawosławnych do końca II wojny światowej²³. Wykaz

²⁰ Solidne zabezpieczenia cerkwi były potrzebne, bo – jak zauważył na początku XIX w. dziekan tomaszowski Jan Panasiński – „Sprzęty cerkiewne ozdobne według inwentarza, które nie w cerkwi tylko w domu utrzymuje, bo ta cerkiew w lesie za wsią na górze, ustawicznie jest przez złodziei rozbijana. I wiele już sprzętu pokradziono”, APL, ChKGK, sygn 139, k. 282.

²¹ Wykaz o stanie cerkwi za rok 1857 r., tamże, sygn. 157, k. 210.

²² Tamże, sygn. 110, s. 412-413.

²³ D. Kawalko, *Cmentarze województwa zamojskiego*, Zamość 1994, s. 139.

cmentarzy grzebalnych w dekanacie tyszowieckim z 14 kwietnia 1853 r.²⁴ informuje, że cmentarz grzebalny o powierzchni morgi znajdował się za wsią²⁵.

Ostatnia osiemnastowieczna informacja o cerkwi parafialnej w Pienianach pochodzi z 27 marca 1775 r.²⁶. Na pewno opisana jest w niej ta sama budowla co wcześniej, o czym może świadczyć zapis „cerkiew w ścianach i dachu dobra”. Ponadto dodane jest, że na świątyni była umieszczona mała kopuła oraz że postawiona została z tartego drzewa nowa dzwonnica, na której były 4 dzwony.

Pierwsza dziewiętnastowieczna wiadomość o cerkwi parafialnej i filialnych w tej parafii pochodzi z 24 marca 1814 r.²⁷. Według tego źródła świątynia pw. Protekcji Matki Bożej w Pienianach potrzebowała „prędkiej reperacji w dachu i wyniesienia krzyży nad prezbiterium”, naprawy w dachu wymagał także kościół w pw. św. Krzyża Podniesienia w Hopkiem. Przy tej cerkwi był także nowy, ale niedokończony parkan. Zdecydowanie lepiej prezentowała się świątynia pw. Narodzenie Jezusa Pana w Podlodowie, w której jak podaje źródło, dach był w dobrym stanie, tylko przeciekała kopułka nad prezbiterium. W dobrym stanie była także dzwonnica i parkan. Jak zaznaczono w źródle, parafianie w Pienianach mogą dokonać

²⁴ APL, ChKGK, sygn. 245, k. 22-22v.

²⁵ W tym okresie w Królestwie Polskim obowiązywał system miar zwany nowopolskim, mórg liczył 0,56 ha. Zob. J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2005, s. 173-174.

²⁶ APL, ChKGK, sygn. 122, k. 278 v.

²⁷ Tamże, sygn. 602, k. 74v-75.

remontu ale nie chcą i paroch ich musi do tego nakłaniać. Natomiast wierni w Hopkiem sami nie są w stanie wykonać naprawy cerkwi.

Następne informacje dotyczące świątyń parafii Pieniany pochodzą z drugiej ćwierci XIX w. Źródła z 1826 i 1827 r. informują, że cerkiew w Pienianach potrzebowała naprawy w dachu²⁸, a z 1835 r. mówiło o potrzebie naprawy podłogi i dachu²⁹. O potrzebie „remontu generalnego” kościoła w Hopkiem³⁰ informują wykazy z 1838 i 1839 r.³¹ Wiadome jest, że żadne prace remontowe co najmniej do 1841 r. nie zostały przeprowadzone, skoro w wykazie z 24 grudnia 1840 r. przy cerkwi w Pienianach widnieje zapis, że potrzebuje „reperacji we wszystkich częściach”, świątynia w Hopkiem „reperacji we wszystkich częściach” i tylko kościół w Podlodowie był w dobrym stanie³². Rok później Budowniczy Obwodowy obejrzał stan cerkwi w Pienianach, lecz żadnych decyzji dotyczących remontu nie podjęto³³. Jak odnotowało źródło, także świątynia w Podlodowie potrzebowała remontu w podwalinach, podłodze i dachu, za to w Hopkiem położono nową podłogę i pokryto dach. Nie wiele lepiej przedstawiała się sytuacja w 1849 r.³⁴. Cerkwie w Pienianach oraz Podlodowie potrzebowały nowych

podwalin, podłóg i dachu, natomiast w Hopkiem była w dobrym stanie. W źródle zaznaczono także, że w żadnej świątyni nie było ikonostasu. Po tym okresie musiano dokonać gruntownych remontów świątyń, skoro w wykazach o stanie cerkwi z lat 1852-1860 przedstawione są jako budowle w dobrym stanie³⁵. W osiem lat później wykazie stanu cerkwi tylko świątynia w Pienianach została określona jako w dobrym stanie, natomiast filialne zakwalifikowano do remontu. Ponadto źródło podało daty wzniesienia poszczególnych cerkwi, z których najstarsza, bo zbudowana w 1753 r. była w Hopkiem, następna w 1751 r. w Podlodowie, a najmłodsza w 1757 r. w Pienianach³⁶.

Wyznacznikiem kondycji i zamożności kościoła, oprócz okazałości bryły świątyni i jej uposażenia, jest także jej zasobność w sprzęty. Ogólnie rzecz biorąc, wśród sprzętu kościelnego możemy wyróżnić naczynia liturgiczne – argenteria (kielich, patena, ampułki, puszki na komunikanty), wyposażenie ołtarza (krzyż, świecznik, obrusy) i szaty liturgiczne, czyli oficjalny strój dla celebransów i ich pomocników (alba z paskiem, ornat, komża, sutanna, stuła, kapa itp.)³⁷. Stan posiada-

²⁸ Tamże, sygn. 148, s. 43, 82.

²⁹ Tamże, sygn. 150, s. 153.

³⁰ Zła sytuacja budynku nie jest niczym dziwnym, skoro został zbudowany w 1743 r., tamże, sygn. 156, k. 649.

³¹ Tamże, sygn. 150, s. 89, 174.

³² Tamże, sygn. 151, s. 288, 461.

³³ Nie jest to dziwne, skoro budynek cerkwi miał wówczas co najmniej 75 lat, ponieważ został wystawiony w 1757 r., tamże, sygn. 156, k. 649

³⁴ Tamże, sygn. 154, s. 40.

³⁵ Tamże, sygn. 154, s. 672; sygn. 155, k. 45; sygn. 156, k. 649, sygn. 157, k. 210; sygn. 161, k. 181.

³⁶ Tamże, sygn. 165, k. 62c.

³⁷ W tradycji bizantyjskiej wyróżnia się 5 kolorów szat liturgicznych: białą (srebrną) symbolizującą światłość Bożej Chwały i oświecenie umysłu, używa się na największe święta np. Paschę – Zmartwychwstanie Pańskie; złotą (złoty) symbolizuje aniołów, używany najczęściej w przeciągu roku liturgicznego; czerwony – symbolizuje szatę, w którą był ubrany Chrystus przed Piłatem, krew męczenników; kolor postny używany szczegól-

nia świątyni w Pienianach w zakresie naczyń liturgicznych możemy prześledzić na podstawie trzech osiemnastowiecznych wizytacji duszpasterskich³⁸. Najsłabiej pod tym względem prezentowała się cerkiew w 1732 r., kiedy to z naczyń liturgicznych na wyposażeniu była tylko drewniana puszka *pro conservando venerabili*³⁹, cynowe: kielich, patena⁴⁰, gwiazda⁴¹ i łyżeczka⁴². Zdecydowanie lepsze

---

nie w Wielkim Poście, na pogrzebach; niebieski kolor używany podczas świąt Maryjnych; zielony raz w roku na Zesłanie Ducha Świętego.

³⁸ Wizytacje w latach 1732, 1760 i 1775, APL, ChKGK, sygn. 103, k. 171v; sygn. 110, s. 413; sygn. 122, k. 279.

³⁹ Puszka – naczynie w kształcie kielicha do przechowywania chleba eucharystycznego. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, *Popularny słownik sakralizmów polskich i ukraińskich*, Poznań 2001, s. 92.

⁴⁰ Patena (dyskos) – jest to złoty, pozłoceny lub wykonany z innego drogiego metalu mały talerzyk, na którym kapłan kładzie chleb eucharystyczny (prośforę). Dyskos powinien mieć nóżkę, która pomaga przenosić chleb eucharystyczny ze stołu ofiarnego (proskomidyńka) na Święty Ołtarz. Podczas obrzędu przygotowania darów ofiarnych symbolizuje żłobek betlejemski, jak również pojednanie i zjednoczenie wszystkich ludzi wierzących w Jezusa. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 79.

⁴¹ Gwiazda (asteriskos, zwiezdica) – są to dwa metalowe łuki, które połączone tworzą formę krzyża greckiego. Symbolizuje gwiazdę betlejemską, która doprowadziła do Chrystusa trzech mędrców ze Wschodu. Stawia się ją na dyskosie (symbolu żłóbka). Drugą funkcją gwiazdy jest oddzielenie leżącego na dyskosie chleba eucharystycznego od pokrowców, którymi nakrywa się dyskos. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 15.

⁴² łyżeczka (lżica) – zwana w liturgicznych księgach lawyna, służy do udzielania wiernym Komunii Świętej. Ma być wykonana z tego samego materiału co kielich i dyskos. Symbolizuje kleszcze, którymi Serafin wziął żarzący się węgiel z ołtarza Bożego i oczyścił nim usta proroka Izajasza. Podobnie kapłan przy pomocy łyżeczki udziela wiernym Komunii Świętej i oczyszcza ich grzechy. Przenajświętsze Ciało i Krew Pańska,

wyposażenie w argenteria wystąpiło podczas wizytacji w 1760 r. Wizytujący zastał wówczas srebrną puszkę *pro venerabilis* „na sedesie tumbakowym”, która była przykryta srebrną nakrywką „suto pozłacaną”. Był także srebrny pozłacany wewnątrz kielich, nie wiadomo tylko, czy to było całkiem nowe naczynie, czy też kielich wymieniony podczas poprzedniej wizytacji, który został pozłoceny. Niewiele zmieniło się wyposażenie w naczynia piętnaście lat później. Oprócz wcześniej wymienionych naczyń przybył jeszcze jeden srebrny pozłacany wewnątrz kielich i tak samo wykonana łyżeczka.

Podobnie jak w przypadku naczyń liturgicznych tak i o pozostałym wyposażeniu ołtarza informują wcześniej wspomniane protokoły wizytacji. W pierwszym źródle z 27 sierpnia 1732 r. odnotowano kilkanaście różnorodnych przedmiotów, które uświetniały przebieg nabożeństwa⁴³. Najwięcej tego typu rzeczy wykonanych było z różnego rodzaju płótna. Wymienić tu należy 3 korporały⁴⁴, 2 welony⁴⁵, 2

---

niejako żarzący się węgiel, oczyszcza ciało i duszę, tych którzy wierzą w naukę Chrystusa – słowa z modlitwy na poświęcenie łyżeczki liturgicznej. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 59.

⁴³ APL, ChKGK, sygn. 103, k. 171v – 172.

⁴⁴ Korporał – lina płótno, na którym stoi kielich i patena z hostią w czasie mszy świętej. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, *Popularny słownik sakralizmów polskich i ukraińskich*, Poznań 2001, s. 53.

⁴⁵ Przez naramienny welon kapłan przy uroczystym błogosławieństwie ujmuje monstrencję. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 115.

palki⁴⁶, 2 antypendia⁴⁷ harusowych⁴⁸ zielonych, 3 zasłonek harusowych, 3 zasłonek bławatnych⁴⁹, 6 chorągwi płótnianych oraz 20 różnych obrusów, tuwalni⁵⁰ i różnych chust białych. Z metali wykonane były 3 srebrne korony, para blaszanych lichtarzy, trybularz mosiężny⁵¹, szczytce żelazne, krzyż cynowy na sedesie cynowym, 3 dzwonki do elewacji, lampka blaszana wisząca. Ponadto w cerkwi znajdowało się lichtarzy 3 pary toczone drewnianych, krzyżów 2 drewnianych, a także 19 sznurków paciorków prostych oraz krzyżyk spiżowy i ołowiany.

Podczas kolejnej, odbytej 28 lat później, wizytacji w wyposażeniu ołtarza odnotowano niewielkie zmiany w jego ilości i jakości⁵². Jak zanotował wizytator, z rzeczy metalowych w cerkwi przybyło: para cynowych lichtarzy, cynowe miernice⁵³, 2 cyno-

we krzyże i 2 srebrne pozłacane korony. W przypadku koron być może z występujących wcześniej 3 srebrnych 2 z nich pozłożono, a jedną przeznaczono jako zapłatę za pozłożenie. Z przedmiotów wykonanych z różnego rodzaju płócien przybył antymis⁵⁴ i 2 antypendia.

Kolejna, ostatnia już wizytacja parafii miała miejsce 27 marca 1775 r.⁵⁵ Z protokołu powizytacyjnego wiadome jest, że w wyposażeniu ołtarza przybyły 2 ampułki⁵⁶, potrójna cynowa *vascula pro oleis sacris*, mosiężny trybularz, 2 dzwonki do elewacji, 2 antymisy, korporał i antependium. Wymienione jest także 16 zasłonek wykonanych z różnych materiałów i 16 tuwalni. W przypadku ostatnich pozycji trudno jest określić, co przybyło, ponieważ wcześniej było wymienione 20 różnych obrusów, tuwalni i chust białych. Można tylko odnotować, że przybyło dodatkowo 12 rzeczy.

O zasobności cerkwi w szaty liturgiczne, podobnie jak w przypadku wyposażenia ołtarza, informują osiemnastowieczne protokoły wizytacji kościelnych. Pierwsza wiadomość pochodzi z 27 sierpnia 1732 r.⁵⁷ Według tego źródła kapłan do swojej dyspozycji miał 3 aparaty (bławatny, ły-

⁴⁶ Palka – płótno do nakrycia kielicha mszalnego. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 76.

⁴⁷ Antependium – dekoracyjna zasłona przedniej części mensy ołtarzowej, z przedstawieniem scen z życia Chrystusa, Matki Bożej lub świętych. Zob. B. M. Seniuk, dz. cyt., s. 336.

⁴⁸ Arus (harus) – tkanina wełniana lub półwełniana, różnej szerokości, używana w Polsce XVII-XVIII w. Zob. I. Turnau, *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa 1999, s. 16.

⁴⁹ Bławatny – od XV w. kolor niebieski, nasyczony. Zob. I. Turnau, dz. cyt., s. 25.

⁵⁰ Tuwalnie (towlalnie) – ręczniki. Zob. B.M. Seniuk, *Osiemnastowieczna terminologia z zakresu architektury i sztuki cerkiewnej oraz organizacji kościoła wschodniego. Materiały do słownika na podstawie protokołów wizytacyjnych Eparchii Włodzimierskiej*, [w:] *Polska Ukraina 1000 lat sąsiedztwa*, red. S. Stępień, t. 5, Przemysł 2000, s. 345.

⁵¹ Trybularz – kadzielnica. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 113.

⁵² Wizytacja duszpasterska z 30 X 1860 r., APL, ChKGK, sygn. 110, s. 413.

⁵³ Miernica – pojemnik na specjalny wonny

olej – mirrę, sporządzany z wielu aromatycznych składników, stosowany przy bierzmowaniu. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 62.

⁵⁴ Antymis – jedwabna lub płócienna chusta przedstawiająca scenę złożenia Chrystusa do grobu rozkładana na prestole (najświętsze miejsce w ołtarzu cerkwi) do sprawowania Eucharystii. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 12-13.

⁵⁵ APL, ChKGK, sygn. 122, k. 279.

⁵⁶ Ampułki – naczynia liturgiczne na wino i wodę. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 11.

⁵⁷ APL, ChKGK, sygn. 103, k. 171v.

czakowy⁵⁸ i sajowy⁵⁹) z epitrachylionami⁶⁰ i narękawicami⁶¹, humerał, 2 alby i 3 paski. W protokole powizytacyjnym z 1760 r. wizytujący skoncentrował się jedynie na przedstawieniu zmian, jakie zaszły w szatach liturgicznym. Dzięki temu źródłu wiadome jest, że w stosunku do poprzedniej wizytacji liczba alb i aparatów wzrosła do 4. W przypadku aparatów określono, z jakiego materiału zostały wykonane i w przypadku niektórych, jakiego były koloru⁶². I tak wymieniony został aparat adamaszkowy koloru różowego, sajowy, bagazjowy⁶³ i kitajkowy⁶⁴.

⁵⁸ Łyczak – wzorzysta tkanina konopna wysokiej jakości, tkana w pasy, farbowana lub drukowana w żywych kolorach. Wytwarzana w Polsce w XVIII w. jako naśladownictwo droższych tkanin jedwabnych odzieżowych i obciowych. Zob. I. Turnau, dz. cyt., s. 109.

⁵⁹ Saja – początkowo wełniana, później półbawełniana tkanina z gorszej przędzy, w apreturze poddawana gotowaniu w naprężeniu, farbowana i kalandrowana dla połysku. Wyrabiana od XIV w. w Europie Zach. i importowana do Polski. Od XVI w. produkowana w Gdańsku i na Śląsku z gorszych gatunków wełny, jako tańsza wyparła import. Zob. I. Turnau, dz. cyt., s. 160.

⁶⁰ Epitrachylion – stula kapłana wschodniego, ważna szata liturgiczna przebitera; podwójnie złożony orarion (długa wąska wstęgą zapięta na lewym ramieniu diakona wschodniego, o końcach zwisających z przodu i z tyłu) diakański ozdobiony krzyżykami. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 33, 75.

⁶¹ Epimanikion (poruczy) – narękawek przy dłoniach ułatwiający wygodne odprawianie Liturgii św. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 33, 84.

⁶² Wizytacja z 30 X 1860 r., tamże, sygn. 110, s. 413.

⁶³ Bagazja – wzorzysta tkanina bawełniana tkana w „karpiołuskę” (regularny deseń łuski rybiej, motyw stosowany w polskim tkactwie jedwabnym) lub wzór kwiatowy, albo drukowana. Zob. I. Turnau, dz. cyt., s. 17, 83.

⁶⁴ Kitajka – cienka, dość gęsta, gładka tkanina jedwabna o splocie płóciennym, jednobarwna lub mieniąca się. Najprostszą i najpospolitszą z

Ostatni, osiemnastowieczny, opis szat liturgicznych pochodzi z wizytacji duszpasterskiej, która miała miejsce 27 marca 1775 r.⁶⁵

W tym przypadku wizytator dłużej zatrzymał się przy opisywaniu szat liturgicznych i oprócz podania ilości przedstawiał także ich wygląd. Według źródła kapłan do swej dyspozycji miał 6 aparatów, 7 alb, 3 humerały, 4 paski i komżę. Wśród aparatów był adamaszkowy różowy, drugi z materiału tureckiego w białe paski, trzeci sajowy na dnie granatowym w czerwone kwiatki, czwarty także sajowy na dnie granatowym w zielone kwiatki zielone, piąty kitajkowy granatowy, szósty bławatny, a ostatni bagazjowy.

Niezbędnym elementem wyposażenia każdej świątyni oprócz argentiarii i szat liturgicznych były także księgi liturgiczne i kościelne. W przypadku cerkwi Pieniany dane w tym zakresie pochodzą tylko z trzech wizytacji XVIII w.

Jak pokazuje tabela, liczba ksiąg w badanym okresie wahała się od 8 do 11. Należy zaznaczyć, że w 1732 r. dwie z nich tj. irmołoj i tryd były pisane ręcznie, pozostałe były drukowanymi, natomiast w 1775 r. na wyposażeniu świątyni znajdowały się 2 mszały.

Uposażenie duchowieństwa

Podstawę uposażenia duchowieństwa stanowiły majątki beneficjalne, z

tkanin jedwabnych. Wyrabiana na Wschodzie, w XVII w. Importowana do Polski z Turcji. Za Stanisława Augusta wytwarzana w Gdańsku. Zob. I. Turnau, dz. cyt., s. 87.

⁶⁵ APL, ChKGK, sygn. 122, k. 279.

Tab. 1. Księgi liturgiczne i cerkiewne.

Księgi	Występowały w latach:		
	1732	1760	1775
Ewangelia	x	x	x
Oktoich ⁶⁶	x	x	x
Typikon ⁶⁷	x	x	x
Apostoł ⁶⁸	x	x	x
Trebnik wielki ⁶⁹	x	x	x
Psałterz ⁷⁰	x	x	x
Triod <i>postnaja i cwiwnaja</i> ⁷¹	x	x	x
Służebnik wileński ⁷²	x		
Służebnik lwowski	x		
Irmolój ⁷³	x		
Czasosłow ⁷⁴	x		x
Służebnik uniewski		x	
Ewangelia z kazusami			x
Mszal ⁷⁵			x
Kazusy ⁷⁶			x

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 103, k. 171v; sygn. 110, s. 413; sygn. 122, k. 279.

⁶⁶ Oktoich – księga zawierająca materiał liturgiczny przeznaczony dla chóru i psalmisty podczas nabożeństw w cerkwi w ciągu tygodnia oraz w ciągu roku według ośmiu tonacji śpiewu liturgicznego w cyklu ośmiotygodniowym. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 73-74.

⁶⁷ Typikon (ustaw) – zawiera szczegółowy opis wszystkich nabożeństw na cały rok liturgiczny i metody korzystania z wszystkich pozostałych ksiąg liturgicznych.

⁶⁸ Apostoł – księga zawierająca dzieje i listy apostołów. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 13.

⁶⁹ Trebnik – zbiór modlitw okazjonalnych i rytuałów towarzyszących posługom religijnym w Kościele Wschodnim. Zawiera porządek udzielania sakramentów, sakramentaliów, błogosławieństw. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 112.

⁷⁰ Psałterz – część księgi Liturgii zawierająca psalmy, podzielona na różne dni i pory dnia w cyklu czterotygodniowym. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 92.

⁷¹ Triod *postnaja i cwiwnaja* – ogólna nazwa księgi liturgicznej w Kościele Wschodnim, zawierającej porządek nabożeństw świat ruchomych. Postnaja zawiera części zmienne liturgii godzin okresu przedpościa i wielkiego postu, do Wielkiej Soboty. Cwiwnaja zawiera zmienne części liturgii godzin okresu paschalnego do Niedzieli Wszystkich Świętych. Zob. B. Pańczuk, *Księgi liturgiczne*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. A. Szostek, E. Ziemann, R. Sawa, K. Gózdź, J. Herbut, S. Olczak, R. Popowski, Lublin 2004, t. X, kol. 110.

⁷² Służebnik – księga przeznaczona dla diakonów i prezbiterów Kościoła Wschodniego, zawiera

porządek nabożeństw i krótkie uwagi dla chóru lub psalmisty. Zob. A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 100.

⁷³ Irmologion (irmolój) – księgę liturgiczną zawierającą utwory muzyczne, wykonywane podczas liturgii, A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 43.

⁷⁴ Czasosłow – księga niezbędna dla psalmisty oraz chóru cerkiewnego przy odprawianiu codziennych nabożeństw, zawiera teksty niezienne i zmienne, odnoszące się do Liturgii cyklu tygodniowego lub rocznego z podaniem kalendarza liturgicznego, A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 25.

⁷⁵ Mszal – księga liturgiczna zawierająca stałe i zmienne modlitwy celebransy w czasie Mszy św., A. Markunas, T. Uczitiel, dz. cyt., s. 65.

⁷⁶ Kazusy – księgi liturgiczne. Zob. Seniuk B.M., *Osiemnastowieczna terminologia z zakresu architektury i sztuki cerkiewnej oraz organizacji kościoła wschodniego. Materiały do słownika na podstawie protokołów wizytacyjnych Eparchii Włodzimierskiej*, [w:] *Polska Ukraina 1000 lat sąsiedztwa*, red. S. Stępień, t. 5, Przemyśl 2000, s. 320. Kazuistyka – stosowanie zasad teologii moralnej do zdarzeń szczegółowych i szczególnych, mających miejsce, czy mogących mieć miejsce w życiu codziennym i działaniu człowieka. Znajomość zasad kazuistyki przydatna była szczególnie spowiednikom, którzy niejednokrotnie musieli rozstrzygać sprawy, przypadki, bardzo indywidualne, szczególne, trudne. Zob. M. Rode, *Mała encyklopedia teologiczna*, t. 1, Warszawa 1988, s. 804.

którymi związane były także serwituty. Beneficja plebańska składała się z ziemi uprawnej, łąk, ogrodów, czynszów, najmu domów, propinacji, mesznego⁷⁷, stołowego⁷⁸ i dziesięcin (iskopu⁷⁹). Uzupełnienie tego wszystkiego stanowiły serwituty: wolny wyrąb w lasach na opał i budowę, łowienie ryb oraz korzystanie z pastwisk. Ważnym źródłem dochodów duchowieństwa były dotacje państwowe oraz opłaty *iura stolae*⁸⁰. Ten ostatni rodzaj świadczeń powodował jednak pewne nadużycia, które polegały na żądaniu przez kapłanów wygórowanych należności z tytułu świadczenia posług religijnych. Dlatego też, aby uniknąć takiej sytuacji, w kościele były powszechnie stosowane taksy opłat *iura stolae*⁸¹. Największy jednak dochód płynął z dziesięcin (snopowej i pieniężnej)⁸².

---

⁷⁷ Meszne – rodzaj daniny rocznej, składanej przez parafian proboszczowi w formie czynszu pieniężnego lub w naturze (zapewne zobowiązującej go do odprawiania mszy). Zob. A. Zajda, *Nazwy staropolskich powinności feudalnych, danin i opłat (do 1600 roku)*, Warszawa – Kraków 1979, s. 126, 186.

⁷⁸ Stołowe – rodzaj czynszu płaconego od domów proboszczowi. Zob. A. Zajda, dz. cyt., Warszawa-Kraków 1979, s. 126, 186.

⁷⁹ Iskop – danina oddawana w zbożu. Zob. J. Kość, *Słownictwo regionalne w XVII-XVIII-wiecznych księgach miejskich wschodniej Lubelszczyzny*, „Studia językoznawcze”, t. 13, Wrocław 1988, s. 73.

⁸⁰ Szerzej na temat *iura stolae* zob. M. Karbownik, *Ofiary iura stolae na ziemiach polskich w latach 1285-1918*, Lublin 1995.

⁸¹ W 1818 r. Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wydała taksy wysokości opłat *iura stolae*. Ich wysokość była zależna od jednej z trzech klas, na jakie zostali podzieleni parafianie. Przynależność do klas zależał od majątności wiernego, APL, ChKGK, sygn. 604, s. 438-439. Wysokość opłata *iura stolae* patrz aneks nr 1.

⁸² J. Półciwiatek, *Z badań nad rolą gospodarczo*

Niestety, nie znamy pierwotnego uposażenia plebanów pieniańskich. Pierwsze tego typu informacje zawarte są dopiero w protokole wizytacji z 27 sierpnia 1732 r.⁸³. Grunt cerkiewny położony był w trzech miejscach, a jego wielkość określono ilością wysianych na nim półmacków zboża⁸⁴. I tak pierwsze pole orne znajdowało się na Sosonowie i obejmował obszar, na którym wysiewano 3 półmacki zboża. Drugi kawałek gruntu, także na 3 półmacki położony był u grobelki prowadzącej do wsi Zimno. Ostatni kawałek pola także na 3 półmacki leżał po Dąbrową. Jak zaznaczyli wizytatorzy, z gruntów cerkiewnych można było zebrać 9 kop zboża. Oprócz gruntów rolnych proboszcz używał łąki na jednego kosiarza (obszar, jaką mógł wykosić jeden kosiarz od wschodu do zachodu słońca), położoną na błocie i ogród, na którym stała plebania. Duchownemu należała się także dziesięcina snopowa od unitów z Pienian w wymiarze pół kopy z ćwierci. W czasie wizytacji w oborze proboszcza znajdowała się para wołów, 2 krowy, 2 konie i 2 owce. Mimo, że źródło nie wymienia żadnego ptactwa domowego to możemy być pewni, że takowe znajdowało się w gospodarstwie cerkiewnym. Drugi opis beneficjum cerkiewnego znajduje się także w protokole wizytacji z 27 marca 1775 r.⁸⁵. Ze źródła wynika, że stan posiadania parocha przynajmniej w ilości łąki uległ zdecydowanemu powiększe-

---

- społeczną plebani na wsi pańszczyźnianej ziemi przemyskiej i sanockiej w XVI-XIX wieku, Rzeszów 1974, s. 93.

⁸³ APL, ChKGK, sygn. 103, k. 172.

⁸⁴ Maca-jednostka mierzenia objętości m.in. zbóż w XVI w. Zob. J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2005, s. 169.

⁸⁵ Tamże, sygn. 122, k. 279-279v.

niu. Przybyła łąka na błocie pod Wołą Gródecką na 3 kosiarzy i druga także na błocie między łąkami wsi Rzeczyca na 2 kosiarzy. Niestety z protokołu nie wynika, co się stało z łąką wymienioną podczas poprzedniej wizytacji. Czy weszła w skład z którejś wyżej wymienionych i została powiększona poprzez kupno lub darowiznę, czy też została zamieniona lub sprzedana np. ze względu na odległość. Niestety są to tylko spekulacje trudne do rozwiązania przy dzisiejszym stanie źródeł. Natomiast w przypadku gruntów ornych sytuacja jest bardziej klarowna. Podobnie jak w przypadku 1732 tak i w 1775 r., znajdował się on w trzech kawałkach, z tym, że zostało doprecyzowane

ich położenie i określona wielkość na ilość „dni orania” (oznaczało to, ile jeden oracz mógł zaorać pola od wschodu do zachodu słońca). I tak pierwszy grunt na 3 dni orania położony był pod lasem zwanym Rusanówka, między polami Mielnika i Iwana Chwedyny. Drugie pole na 3 dni orania ciągnęło się od Rudki koło Łuz i graniczyło z gruntem Mielnika i Szarowolskiego. Ostatnie także na 3 dni orania położone było za gąikiem pod wsią Ratyczów i graniczyło przez miedzę z polami Szarowolskiego i polami wsi Zimno. Na koniec należy także wspomnieć o sadzie, który znajdował się za plebanią. Dziesięcina była na poziomie podanym we wcześniejszej wizytacji.

Tabela nr 2. Wielkość gruntów cerkiewnych i pobieranej dziesięciny w Pienianach.

Rok	Grunty orne		Łąki		Ogrody		Razem		Dziesięciny kop/snopów
	mórg ⁸⁶	sążni	mórg	sążni	mórg	sążni	mórg	sążni	
1814	9		4			800	13	800	16
1815	8	370	4	1207		500	12	2077	13
1816	8	370	4	1207		500	12	2077	13/30
1841	8	370	4	557		500	12	1427	

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 147, s. 27; 151, s. 374; sygn. 230, k. 5, 8v; sygn. 602, k. 74v-75.

Tabela nr 3. Wielkość gruntów cerkiewnych i pobieranej dziesięciny w Podlodowie.

Rok	Grunty orne		Łąki		Ogrody		Razem		Dziesięciny kop/snopów
	mórg	sążni	mórg	sążni	mórg	sążni	mórg	sążni	
1814	26		9		1		36	-	8
1815	20	1052	7	31 1/6		1000	27	1110 1/6	8
1816	20	1052	7	31 1/6		1000	27	1110 1/6	5/30
1841	34	555	8	769 1/2	3	278	45	1602 1/2	

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 147, s. 27; 151, s. 374; sygn. 230, k. 5, 8v; sygn. 602, k. 74v-75.

¹² W tym okresie w Królestwie Polskim obowiązywał system miar zwany nowopolskim, mórg

liczył 0,56 ha, sążeń 172,8 cm. Zob. J. Szymański, dz. cyt., s. 173-174.

Tabela nr 4. Wielkość gruntów cerkiewnych i pobieranej dziesięciny w Hopkiem.

Rok	Grunty orne		Łąki		Ogrody		Razem		Dziesięciny kop./snopów
	mórg	sążni	mórg	sążni	mórg	sążni	mórg	sążni	
1814	13	-	5	-	1	-	19	-	5
1815	14	528	4	651	1	446	19	1625	4
1816	14	528	4	651	1	446	19	1625	8
1841	14	528	5	651	1	500	20	1679	-

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 147, s. 27; 151, s. 374; sygn. 230, k. 5, 8v; sygn. 602, k. 74v-75.

Jak pokazują powyższe tabele, wielkość gruntów, jakimi gospodarowali proboszczowie w Pienianach, ulegała zmianom. W przypadku siedziby parafii były one stosunkowo niewielkie, a różnica ta mogła być raczej wynikiem nieścisłości ówczesnych przyrządów pomiarowych niż faktycznych zmian w areale. Inaczej w Hopkiem, gdzie areal gruntów zwiększył się niewiele ponad mórg. W tym przypadku mogło dojść do darowizny lub do dokupienia łąki przyległej do gruntów cerkiewnych ziemi. Zgoła odmiennie sytuacja ma się w Podlodowie. Tam w badanym okresie dwukrotnie nastąpiła dość znaczna zmiana w wielkości gruntów plebańskich. Pierwszy taki przypadek miał miejsce między 1814 a 1815 r. Zmniejszenie wielkości pola mogło mieć związek z odłączeniem od parafii Pieniany wsi Gródek, która była przyłączona do niej w 1793 r. Przemasza za tym także rodzaj gruntów jakie odpadły, były to zarówno grunty orne, łąka, jak i ogród, na którym zapewne wcześniej stała plebania i zabudowania gospodarskie. Odłączenie mogło mieć związek z upadkiem Księstwa Warszawskiego, utworzeniem Królestwa Polskiego i być może ze związanymi z tym zmianami terytorialnymi. W na-

stępnych dwóch badanych okresach wielkość beneficjum w tej wsi była na tym samym poziomie. Dopiero w 1841 r. nastąpił znaczny jego wzrost o ponad 18 mórg. W tym przypadku źródło wyjaśnia, że do Podlodowa dołączono grunty z byłej parafii Gródek wraz z Wolą Gródecką⁸⁶. Na beneficjum cerkiewne w tych wsiach tym składało się 12 mórg i 1002 sążni pola ornego, 1488 sążni łąki oraz 1 mórg i 1530 sążni ogrodu. Niestety, niewiadome jest, kiedy takowe przyłączenie nastąpiło.

Wielkość gruntów nie była zadowalająca skoro w „Wyszczególnieniu przyczyn, dla których beneficjum grozi upadek” z 1828 r. zapisano „szczupłość gruntów w czterech wsiach pororzucanych, w glebie po większej części piaszczystej, odłogiem dla nieużytku leżącego, przeciążenie podatkami i najgorszy stan budowli plebanalnych zapowiada upadek”⁸⁷.

Podobnie jak w innych parafiach tak i w Pienianach dość znacznym źródłem dochodów parochów były dziesięciny pobierane od parafian. Wielkość tej daniny ustalono dla lat 1814-1816. Jak pokazują powyższe tabele,

⁸⁶ Tamże, sygn. 151, s. 374.

⁸⁷ Tamże, sygn. 605, s. 218-219.

Tabela nr 5. Dochody z gruntów i dziesięcin.

Rok badania		1814	1815	1816	1818	1819	1829	1832
Kwota :	złoty/groszy/ denarów ⁹¹	214/10	222	254	308,12	308/25/12	308/12/2	308/12/2
Rok badania		1844	1845	1846	1855	1856	1857	
Kwota:	rubli/kopiejek ⁹²	46/26	46/26	46/26	46/26	49/36	49/36	

Źródła: APL, ChKGK, sygn. 147, s. 27, 134; sygn. 149, s. 234; sygn. 151, s. 374; sygn. 152, s. 56-57; sygn. 155, k. 270, 519; sygn. 230, k. 2v, sygn. 602, k. 151; sygn. 605, s. 128-219.

największe świadczenie tego typu dostarczali wierni Pienian, które zawierało się między 13 a 16 kopami zboża, natomiast najmniej parafianie z Hopkiego tj. od 4 do 8 kop. We wszystkich wsiach parafialnych dziesięcina była pobierana w wysokości 30 snopów od chłopów mających ćwierć gruntu i 15 snopów od gospodarujących na zagrodzie⁸⁸. Należy zaznaczyć, że w latach 1814-1816 wartość kopy zboża kształtowała się na poziomie 4 zł⁸⁹.

Dla zorientowania się czy kwoty uzyskiwane przez kapłanów były duże, czy też małe wystarczy powiedzieć, że w 1829 r. paroch zapłacił 34 zł podatku podymnego i 67/04 zł lirczunku⁹⁰.

Oprócz wyżej wymienionych dochodów plebani mogli korzystać z wolnego wrębu w lesie, łowienia ryb i pastwisk⁹³. Nie bez znaczenia dla utrzymania duchownego były także pobierane opłaty *iura stolae*. O wielkości tej opłaty pobranej przez proboszcza pie-

niańskiego informują źródła z lat 1817-1819. Wynosiła ona kolejno 74, 56 i 47 zł rocznie⁹⁴.

Według wykazu beneficjów z 1870 r. grunty cerkiewne znajdowały się tylko w Pienianach i w Podlodowie. W pierwszej wsi było 33 mórg pola ornego i 5 mórg łąki, natomiast w Podlodowie 20 mórg pola i 7 łąki⁹⁵. Natomiast źródło nic nie mówi o gruntach w Hopkiem, Gródku i Woli Gródeckiej. Porównując ogólna liczbę pola, do jego ilości w 1841 r. zauważa się zmniejszenie areалу o ok. 12 mórg. Widoczny jest także jego brak w pozostałych wsiach parafii. W tym ostatnim przypadku być może paroch sprzedał pole w odległych miejscach i zakupił grunty w siedzibie parafii, co może potwierdzać zwiększenie się areálu w Pienianach aż o ok. 26 mórg. Podobna sytuacja mogła wystąpić także w Podlodowie, gdzie bardziej odległe pole, czy też małe kawałki sprzedano, a za to dokupiono grunty w Pienianach.

Plebani i zabudowania ekonomiczne

Wiadome jest, że plebani oraz zabudowania gospodarskie mają najczęściej tak samo starą historię, jak świątynia. Niestety pierwsza informacja źró-

⁸⁸ Tamże, sygn. 151, s. 374.

⁸⁹ Tamże, sygn. 147, s. 27.

⁹⁰ APL, ChKGK, sygn. 148, s. 188.

⁹¹ 1 złoty = 30 groszy, 1 grosz = 18 denarów. Zob. J. Szymański, dz. cyt., s. 580-583.

⁹² 1 rubel = 6 2/3 złotego = 200 groszy. 1 kopiejka = 1/13 złotego = 2 grosze. Zob. I. Ichnatowicz, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, cz. 1, Warszawa 1967, s.86.

⁹³ Tamże, sygn. 151, s. 374.

⁹⁴ Tamże, sygn. 147, s. 164.

⁹⁵ Tamże, sygn. 167, k. 88.

dłowa o zabudowaniach plebanalnych parafii Pieniany pochodzi dopiero z początków XVIII w. Wizytujący parafię komisarze w protokole z 27 sierpnia 1732 r. nadmienili tylko, że na ogrodzie stoi plebania oraz obora ze zwierzętami⁹⁶. Niewiele więcej informacji wnosi protokół wizytacji z 27 marca 1775 r.⁹⁷ Oprócz wspomnianej wcześniej plebanii z zaznaczeniem, że jest już starym budynkiem, wymienione jest jeszcze znajdujące się w dobrym stanie chruściane gumno. Ponadto jest informacja, że za plebanią znajdował się sadek.

Kolejne informacje dotyczące zabudowań plebanalnych pochodzą z 1814 r., czyli z okresu, kiedy to do parafii Pieniany przyłączono cerkwie filialne w Podlodowie i Hopkiem⁹⁸. To źródło także nie jest zbyt zasobne w informacje dotyczące zarówno budynku mieszkalnego proboszcza, jak i zabudowań ekonomicznych. Autor ograniczył się jedynie do podania, że w Pienianach plebania była bardzo „szczupła” i stara, i nie nadawała się do zamieszkania. Natomiast przy cerkwiach przyłączonych, w przypadku Hopkiego mowa jest o starej chałupie, natomiast przy Podlodowie nie ma żadnych informacji. Zdecydowanie więcej danych o zabudowie plebanalnej parafii pochodzi z 1841 r.⁹⁹ Wiadome jest, że plebania w Pienianach była budowlą drewnianą w dobrym stanie, długą na 25 i szeroką na 18 łokci¹⁰⁰. Położone obok niej zabudowania gospodarskie były z chrustu i potrzebowały gruntownego

remontu, a jeżeli nie, to wybudowania nowych. Wspomniany wcześniej dom w Hopkiem był drewniano - chruściany i potrzebował remontu. Miał 7 łokci długości i 4 łokci szerokości. Innych zabudowań cerkiewnym w tej wsi nie było. Natomiast w Podlodowie poza plebanią o wymiarach 12 łokci długości i 7 łokci szerokości, innych budowli nie stwierdzono. W tym źródle po raz pierwszy wymieniona jest zabudowa w Gródku. Był to drewniany domek o długości 9 i szerokości 6 łokci, który jak zaznaczył dokonujący opisu, potrzebował natychmiastowego remontu. Dzięki „Wykazowi szczegółowemu do raportu rocznego za rok 1845 z czynności dotyczących zarządu Grecko Unickich Cerkwi przez Konsystorz Najjaśniejszy Diecezji Chełmskiej uformowany” wiadome jest, jakie budynki mieszkalne i gospodarcze winny się znajdować w poszczególnych wsiach, a te, które są, w jakim są stanie¹⁰¹. Zgodnie z tym źródłem z budynków mieszkalnych w Pienianach jednego brakuje, a istniejący potrzebuje remontu. W Podlodowie i Hopkiem natomiast jest po jednym tego typu budynku, które ze względu na zły stan należy odbudować. Z zabudowań gospodarczych, tylko w siedzibie parafii było 4 w dobrym stanie technicznym (jedno wyremontowano przed dokonaniem spisu), i brakowało jeszcze jednego, które należy wybudować.

Zdecydowanie więcej wiadomości dotyczących budynków mieszkalnych i gospodarczych dostarczają „Wykazy o stanie zabudowań plebanalnych i ekonomicznych” z lat 1850-1865¹⁰².

⁹⁶ Tamże, sygn. 103, k. 172.

⁹⁷ Tamże, sygn. 122, k. 279.

⁹⁸ Tamże, sygn. 602, k. 74v-75.

⁹⁹ Tamże, sygn. 151, s. 420.

¹⁰⁰ Łokieć nowopolski mierzył 57,6 cm. Zob. J. Szymański, dz. cyt., s. 173.

¹⁰¹ APL, ChKGK, sygn. 152, s. 52-53.

¹⁰² Tamże, sygn. 154, s. 212; sygn. 155, k. 74v; sygn. 156, k. 215; sygn. 158, k. 125; sygn. 159, k. 79; sygn. 160, k. 330; sygn. 161, k. 176, 450.

Ze źródła wynika, że przed 1850 r. w Pienianach została wystawiona nowa plebania, o czym świadczą jej wymiary różniące od wymiarów poprzedniej. Budowla była budynkiem drewnianym krytym słomą o długości 26 i szerokości 16 łokci. Plebania posiadała 3 pokoje, spiżarnię i kuchnię. Z budynków gospodarczych były 2 stodoły, obora, szopa i stajnia. Wszystko zbudowania były wykonane z chrustu i były w dobrym stanie technicznym. Z kolei w Hopkiem była tylko maleńka, o wymiarach 8 x 5 łokci, drewniana plebania z jednym pokojem i komorą. Jej stan był zadowalający. W Podlodowie nie było żadnych zabudowań cerkiewnych, ponieważ plebania zawałiła się w 1843 r. Zmiany w zakresie zabudowy cerkiewnej odnotowane zostały w 1855 r. W Pienianach wybudowano drewniany, kryty słomą dom dla diaka i postawiono jeszcze jedną chruścianą szopę. Taki stan zapewne przetrwał do likwidacji, skoro późniejsze źródła potwierdzają wymienioną liczbę nieruchomości. Można się jedynie domyślać, że ze względu na materiał, z jakiego były zbudowane, musiały być co jakiś czas remontowane, skoro jest brak wzmianek mówiących o złym stanie któregokolwiek z budynków.

Ostatnie informacje o zabudowaniach plebanalnych pochodzą z 1868 i 1870 r., i wzajemnie się uzupełniają¹⁰³. Według tych źródeł nowa plebania w Pienianach została postawiona w 1868 r. Był tu budynek drewniany, kryty słomą o długości 10 i szerokości 3 sążni¹⁰⁴. Składała się z 3 pokoi, kuchni i spiżarni. Źródło informuje także o wspomnianym wcześniej domu diaka, dodając,

że został zbudowany w 1852 r. Z zabudowań gospodarskich wymienione są 2 stodoły, 2 stajnie i szopa. Natomiast w Hopkiem był tylko wałący się drewniany, kryty słomą dom o wymiar 6 na 3 sążni, składający się tylko z jednej izby. Poza nim innych zabudowań nie było.

Duszpasterstwo

Wśród duchowieństwa parafialnego naczelną pozycję zajmował pleban-proboszcz, któremu podlegali pozostali duchowni działający przy kościele parafialnym. Plebanem nazywano duchownego stojącego na czele kościoła parafialnego, który był zarządcą parafii. Decydujący wpływ na wybór plebana mieli w ówczesnym czasie kolatorzy¹⁰⁵ kościołów parafialnych, którzy przedstawiali kandydata biskupowi. Biskup kandydata instytuował, a odpowiedni dziekan wprowadzał na urząd. Proboszcz więc był prawnie zatwierdzonym – stałym, w zasadzie nieusuwalnym duszpasterzem w określonej parafii. Także majątek parafialny znajdował się pod jego zarządem. Podobną grupę duchownych stanowili administratorzy, którzy byli tymczasowymi zarządcami majątku parafialnego i opiekunami duchowymi powierzonych im parafian. Ta właśnie „tymczasowość” w zasadzie odróżniała administratorów od parochów¹⁰⁶.

¹⁰⁵ Kolator, collator-patron sprawujący aktualnie opiekę materialną nad cerkwią, posiadający prawo opiniowania kandydatów na proboszczów. Zob. B. M. Seniuk, dz.cyt., s.337.

¹⁰⁶ Staranie się o objęcie beneficjum parafialnego w charakterze proboszcza wymagało sporo zabiegów. Najpierw należało zdać egzamin konkursowy. Następnie trzeba było zgłosić się do władz kościelnych ze stosownymi dokumentami

¹⁰³ Tamże, sygn. 165, k. 58c; sygn. 166, k. 361.

¹⁰⁴ Rosyjski sążeń mierzył 2,1336 m. Zob. I. Ilnatowicz, dz. cyt., s.36

Tabela nr 6. Duchowni cerkwi w Pienianach.

Imię i nazwisko	Stanowisko	Data odnotowania w źródłach
Wasył Daszkiewicz	proboszcz	do 1726 r.
Szymona Tychoniewiczza	proboszcz	prezentę otrzymał 23 VII 1726 r.
Józef Sajkiewicz.	proboszcz	1760, 1775 r.
Świdnicki	proboszcz	14 II 1778 r.
Antoni Świdnicki	proboszcz	30 I 1811, † 27 V 1817
Antoni Hryniowiecki	administrator	1816, 1817, 1819, 1822, 1823 r.
Jan Rogalski	administrator	1818 r.
Jan Podkowicz	administrator	1825 r.
	proboszcz	prezentę otrzymał 26 V 1826 r., zrezygnował 19 VI 1832 r.
Józef Mosiewicz	administrator	po 19 VI 1832 r.
	proboszcz	od 22 I 1833 r., zrezygnował 9 III 1850 r.
Ignacy Makoński	administrator	31 XII 1849 r.
	proboszcz	od 9 III 1850, † 9/21 IV 1863 r.
Seweryn Ulanicki	administrator	1863 r.
Paweł Podkowicz	administrator	od 21 IX 1865 r.
	proboszcz	od 19 II 1870 r., † 1896 r.

Źródło: APL, ChKGK, sygn. 42, s. 56, 98; sygn. 43, s. 30, 48, 123; sygn. 44, s. 77-78; sygn. 47, s. 11; sygn. 103, k. 171; sygn. 110, s. 413; sygn. 122, k. 279v; sygn. 146, s. 156, 195, 214, 217, 252, 253, 254; sygn. 147, s. 14, 18, 40, 114, 127, 152, 245, 255, 311, 315; sygn. 148, s. 26, 70, 188, 320; sygn. 149, s. 20, 87, 134, 135, 169, 172, 199, 220, 222, 263, 300, 314; sygn. 150, k. 21, 74v-75, 75v-76, 80, 132, 225, 277, 324, 377; sygn. 151, s. 58, 102, 204, 316, 393, 511, 569; sygn. 152, s. 50; sygn. 154, s. 66, 91, 246, 247, 273, 292, 494, 553, 556, 731, 792; sygn. 155, k. 109, 144v, 267; sygn. 156, k. 162v, 682; sygn. 157, k. 223; sygn. 158, k. 136; sygn. 159, k. 96; sygn. 161, k. 118, 397; sygn. 163, k. 83, 158, 162, 168v-169, 338, 358, 378; sygn. 170, k. 211v, 212; sygn. 284, s. 5-6; sygn. 636, s. 296, 820; sygn. 642, s. 5, 6, 10; sygn. 643, s. 71-72, 77-78; sygn. 645, s. 1, 17; sygn. 646, s. 47-48, 245-246, 497; sygn. 651, s. 80; sygn. 802, s. 3-7, 78-79, 84-85, 97, 150; sygn. 946, s. 5; sygn. 993, s. 2-4; W. Kołbuk, dz. cyt., s. 149, 156.

Część duchownych po otrzymaniu święceń kapłańskich, swoją pierw-

—
 takimi jak: metryka urodzenia, życiorys, opinia dziekana i prezenta od kolatora parafii. Wszystkie te dokumenty po rozpatrzeniu przez władze diecezjalne w Chełmie, przesyłane były do władz wojewódzkich administracji państwowej, które jeśli nie znalazły przeszkody, przesyłały je do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych w Warszawie. Tam była podejmowana ostateczna decyzja, po której, jeżeli była pozytywna, kandydat składał stosowną przysięgę i dopiero wówczas był „instalowany” na proboszcza przez odpowiedniego dziekana. Wszystkie te zabiegi wymagały kosztów, czasu i niekiedy niekoniecznie kończyły się powodzeniem. Szerzej na temat parafialnego duchowieństwa unickiego zob. W. Kołbuk, dz. cyt., s. 65-77.

szą pracę podejmowało w charakterze pomocników rządców parafii. Tę grupę duchowieństwa parafialnego stanowili wikariusze i kooperatorzy. Byli oni najbliższymi współpracownikami proboszczów, którzy często ze względu na podeszły wiek lub stan zdrowia, nie mogąc podjąć swym duszpasterskim obowiązkom, angażowali pomocników. Wikariusze utrzymywani byli wyłącznie z prowizji plebanów, którzy określali wikariuszowi i kooperatorowi należną pensję. Ze względu na stałe zmniejszanie się liczby duchowieństwa unickiego, liczba takich pomocników była niewielka, a okres ich pracy był za-

zwyczaj krótki. Najczęściej wynosił od kilku miesięcy do jednego, dwu, rzadko kilku lat.

Dla interesującego okresu dało się odtworzyć 12-osobową grupę duchownych, którzy funkcją byli związani z kościołem parafialnym w Pienianach. Niestety, sporządzenie pełnej listy duchowieństwa miejscowej parafii nie jest możliwe z powodu niekompletności źródeł.

Podstawowym obowiązkiem duszpasterskim było odprawianie nabożeństw cerkiewnych i udzielanie posług religijnych (chrzty, śluby, grzebanie zmarłych, spowiedź). Ważnym elementem w pracy księdza było nauczanie wiernych wiary Cerkwi greckokatolickiej. Sprowadzało to się do niedzielno – świątecznego odmawiania pacierza i katechizacji ludu. Plebani byli zarządcami majątku parafialnego. Ponadto do ich obowiązków należało prowadzenie akt stanu cywilnego, wykonywanie rozporządzeń władz zwierzchnich, a także dawanie wiernym swoją osobą przykładu moralnego prowadzenia się i wzorców chrześcijańskiego życia. Z reguły duchowni wypełniali te powinności w sposób prawidłowy, zgodnie z zasadami Cerkwi, chociaż zdarzały się i odstępstwa w tym zakresie.

Niestety, nie dysponujemy zbyt bogatym materiałem źródłowym, mówiącym o pracy duszpasterskiej księży w parafii Pieniany. Wiemy, że pleban „naukę duchową co święta i niedziele po mszy, a katechizm po obiedzie” z wiernymi studiował. Jak pokazała wizytacja, nie wszyscy z tych nauk korzystali, skoro wizytujący parafię pod karą kanoniczną zabronił plebanowi dawać ślub osobom „nieumiejącym przedniejszych artykułów wiary świętej [i] kate-

chizmu”¹⁰⁷. Wiemy też, że wizytujący parafię w 1760 r. biskup Maksymilian Ryłło nie był do końca zadowolony z pracy Józefa Sajkiewicza, skoro mu nakazał, żeby w pierwszy tydzień postu odprawił medytacje w klasztorze oo. Jezuitów w Łaszczowie¹⁰⁸. Temu samemu proboszczowi wizytujący parafię w 1775 r. duchowni nakazali odbyć ośmiodniowe rekolekcje, tym razem w klasztorze w Tomaszowie¹⁰⁹.

Od 1867 r. proboszcz w Pienianach miał do pomocy *причетника*, czyli osobę posługującą do mszy, która nie była kapłanem czy diakonem (czyli osobą, posiadającą święcenia), mógł natomiast czytać Pismo Św., śpiewać, sprzątać cerkiew itd. Na to stanowisko 27 września 1867 r. został mianowany Mikołaj Sowiński¹¹⁰.

Po likwidacji unii pierwszym dochowanym prawosławnym w Pienianach został Seweryn Ulanicki, który, zanim przeszedł na prawosławie, był proboszczem w Poturzynie i dziekanem tomaszowskim¹¹¹.

Wierni

Dane dotyczące ilości wiernych w parafii Pieniany są bardzo ubogie, pochodzą dopiero z XVIII w., a ich źródłem są protokoły wizytacji parafii. Nie podają one liczby parafian, ograniczając się jedynie do określenia parafian „sposobnych do spowiedzi”. Pierwsza tego typu informacja znajduje się w protokole powizytacyjnym

¹⁰⁷ APL, ChKGK, sygn. 110, s. 413.

¹⁰⁸ Tamże.

¹⁰⁹ Tamże, sygn. 122, k. 279v.

¹¹⁰ Tamże, sygn. 170, k. 4.

¹¹¹ Tamże, sygn. 170, k. 469.

biskupa Maksymiliana Ryłły. Według niego w 1760 r. w parafii Pieniany było 150 wiernych mogących przyjmować sakrament komunii, taka sama liczba parafian odnotowana jest w protokole z 1775 r. Oczywiście wykaz wiernych przystępujących do poszczególnych sakramentów, nie pozwala nam na określenie liczby parafian, ale może dostarczyć podstawowych informacji o stanie i dynamice zaludnienia parafii, a także pozwala, nieco bliżej, opisać jej strukturę demograficzną. Jednakże wyciąganie na tej podstawie wniosków na temat liczby wiernych w parafii jest nieuzasadnione i może prowadzić do dużych nieścisłości czy też przekłamań. Mając tego typu dane i chcąc oszacować ogólną liczbę wiernych, należy za Cezarym Kukło, do komunikujących doliczyć co najmniej 25% wiernych, które stanowiły dzieci młodsze¹¹².

Dane dotyczące liczby ludności w XIX w. pochodzą ze spisów statystycznych i raportów periodycznych dziekanów. Informacje tam zawarte występu-

ją w dwóch formach. Pierwszy typ danych zawiera tylko podaną ogólną liczbę wiernych, natomiast drugi oprócz tego określa liczbę sposobnych do spowiedzi. Niestety, tak dokładne dane występują tylko w ośmiu przypadkach. Na ich podstawie obliczono, że osoby mogące przystępować do sakramentów stanowiły od 53,26% do 85,55%, a średnia dla tych czterech lat kształtowała się na poziomie ok. 63,55% ogółu wiernych. I właśnie taki współczynnik posłużył do oszacowania ludności mogącej przyjmować sakramenty, w okresach, dla których brakowało tych danych. W związku z tym tak uzyskane dane posłużyły do oszacowania ludności parafii unickiej w Pienianach w latach 1760-1872, co przedstawia poniższa tabela. Dane wyliczone na podstawie przeliczników zapisano kursywą.

Przy analizowaniu tabeli należy pamiętać, że pod koniec XVIII w. do parafii zostały dołączone wsie: Podłodów, Hopkie, Gródek i Wola Gródecka i stąd też widoczne są tak duże różnice

Tabela nr 7. Liczba wiernych parafii unickiej w Pienianach latach 1760-1872.

	Lata	1760	1775	1811	1816	1814	1819	1828	1829	1832	1836	1838	1839	1840	1846
Liczba wiernych	ogółem	188	188	685	685	725	738	827	830	840	751	820	819	797	752
	sposobnych do spowiedzi	150	150	560	586	461	469	526	527	533	477	521	520	506	478
	Lata	1849	1850	1851	1852	1856	1855	1857	1858	1859	1860	1862	1865	1870	1872
Liczba wiernych	ogółem	949	971	979	1029	898	897	904	917	926	920	953	983	956	968
	sposobnych do spowiedzi	603	617	622	653	527	570	539	525	497	490	612	635	560	615

Źródło: APL, ChKGK, sygn. 110, s. 413; sygn. 146, s. 214; sygn. 147, s. 40, 95, 134, 164; sygn. 148, s. 249; sygn. 149, s. 234; sygn. 150, s. 177, 353; sygn. 151, s. 82, 136, 341, 541; sygn. 152, s. 50-51; sygn. 154, s. 116, 259, 474, 752; sygn. 155, k. 122, 267, 349; sygn. 156, k. 138, 516; sygn. 158, k. 130; sygn. 163, k. 95, 342, 434; sygn. 166, k. 328; sygn. 167, k. 88; sygn. 169, k. 599; sygn. 602, k. 74v-75.

¹¹² C. Kukło, *Demografia Rzeczypospolitej Przedrozbiorowej*, Warszawa 2009, s. 74.

w liczbie wiernych między XVIII a XIX stuleciem. Dla przykładu w 1814 r. w Pienianach było 250 parafian, jak widać, różnica w stosunku do wiernych z 1775 r. nie jest zbyt wielka. Gdy do tego dodamy 240 wiernych z Hopkiego i 235 z Podlodowa (Gródek i Wola Gródecka zostały podane wraz z Podlodowem) to już widać, skąd się wzięła tak duża różnica w ilości parafian między 1775 a 1814 r.¹¹³. Dzięki źródłu z 1819 r. wiadome jest, ilu wiernych było w poszczególnych wsiach parafii. I tak w Hopkiem 123, Podlodowie 211, Gródku 65 i Woli Gródeckiej 81 dusz¹¹⁴. Według podobnego źródła z 1858 r. w parafii było 917 grekokatolików, z czego w Pienianach 363, Podlodowie 186, Hopkiem 165, Gródku 75 i Woli Gródeckiej 128 wiernych¹¹⁵.

Jednym z najistotniejszych aspektów charakterystyki społeczności parafialnej pozostaje zagadnienie kształtowania się wierzeń i poziomu religijnego uświadomienia. Niestety, w przypadku parafii Pieniany występuje niedostatek źródeł, które pozwoliłyby na określenie poglądów religijnych tamtejszej wspólnoty religijnej, a te, które występują, nie pozwalają na zbyt daleko idące wnioski i uogólnienia. Pierwsza tego typu, pośrednia informacja pochodzi z 1760 r. i pozwala wnioskować, że niektórzy wierni nie znali podstaw wiary, ponieważ wizytator biskup Maksymilian Ryłło dał polecenie parochowi, że „nieumiejącym przedniejszych artykułów wiary i katechizmu osobom ślubu dawać nie powinien”¹¹⁶. Druga, a zarazem tego typu informacja znajduje się

w „Wykazie obejmującym wiadomości co do wykonywania obowiązków religijnych i w ogóle stanu moralności parafian dekanatu tyszowieckiego w 1857 r.”, w którym określono, że „parafianie obowiązki religijne wypełniają należycie”¹¹⁷.

Zakończenie

Artykuł zawiera informacje dotyczące funkcjonowania parafii unickiej pw. Najświętszej Panny Marii Różańcowej w Pienianach od jej utworzenia do likwidacji unii w 1875 r. W ciągu pierwszych lat istnienia cerkiew otrzymała niezbędne podstawy ekonomiczne i wyposażenie do obrzędowości unickiej. Paramenty liturgiczne były zmieniane i uzupełniane w badanym okresie. Mimo to, ich ilość i jakość, była często przyczyną trosk wizytujących parafię duchownych.

Niewiele można powiedzieć na temat warunków mieszkaniowych parocha, zwłaszcza w okresie XVII-XVIII w. Dane XIX-wieczne są bardziej szczegółowe, ale ograniczają się jedynie do opisu mieszkania i określenia jego stanu. Podobnie przedstawia się sytuacja w przypadku budynków ekonomicznych.

Określenie liczby wiernych jest szczególnie trudne dla XVII i XVIII stulecia, kiedy to wizytatorzy nie badali szczegółowo tego zjawiska, kontentując się jedynie pobieżnymi wyliczeniami. Sytuacja uległa zmianie w następnym stuleciu, w którym władze zaborcze nakazywały dokonywać spisów ludności. Temu rygorowi byli także podporządkowani zarządcy parafii unickich.

¹¹³ APL, ChKGK, sygn. 602, k. 74v-75.

¹¹⁴ Tamże, sygn. 230, k. 27-28.

¹¹⁵ Tamże, sygn. 158, k. 18.

¹¹⁶ Tamże, sygn. 110, s. 413.

¹¹⁷ Tamże, sygn. 158, k. 130.

W przypadku duchowieństwa zarządzającego parafią zidentyfikowano 12 księży. Niestety, ze względu na niekompletność źródeł nie odtworzono pełnej obsady parafii, nie ustalono także dat krańcowych, sprawowanych przez kapłanów funkcji.

Kończąc, należy zaznaczyć, że artykuł nie wyczerpał tematu, a dalsze badania pozwolą na rozszerzenie wiadomości o funkcjonowaniu tej parafii.

Taksa opłata iura stolae dla plebanów obrządku Rzymsko-Katolickiego wydana 30 grudnia 1818 r.

Taxa opłat <i>Jura stolae</i> dla Plebanów obrządku Rzymsko-Katolickiego	Klasa I	Klasa II	Klasa III
	opłata w zł/gr		
Chrzest bezpłatnie	-	-	-
Od zapisania metryki urodzenia	3	1/15	0/20
Od ślubu i zapisania metryki kościelnej	18	8	2
Od zapowiedzi każdej	2	1/10	0/20
Od wywodów	1	0/20	0/10
Chowanie ciche bezpłatnie	-	-	-
Zapisanie kościelnej metryki śmierci	2	1	0/15
Za pochowanie ze śpiewaniem i zapisem metryki kościelnej			
• od osób nad lat 15	12	6	3
• od osoby niższego wieku	8	4	2
(kościelnym za usługę czwarta część powyższej taxy)			
Od wystawienia katafalku mniejszego	6	3	2
ditto ditto, ditto mniejszego	3	2	1
Za exportacją	4	2	1
Od wigilii śpiewanych (kościelnym trzecią część tax wyżej wyrażonych)	3	3	3
Za mszę czytaną	3	2	2
Za mowę pogrzebową podług umowy stron	-	-	-
Za każdą świecę przy pochowaniu	0/20	0/20	0/15
Za każdą lampę	0/10	0/10	0/10
Za dzwonnego jeden raz, gdy więcej jak dwa dzwony	2	1/10	0/10
Gdy dwa tylko lub jeden dzwon	1	0/20	0/10
Od wydania ekstraktu każdej metryki	3	1/15	0/20
Pokładanie do skrzynki na fundusz cmentarza opłacać się mające:			
• Od osób wieku nad lat 15	4	2	1
• Od osób młodszych nad lat 15	2	1	0/15

Podstawowe dane biograficzne duchownych parafii Pieniany

Zamieszczony poniżej aneks zawiera podstawowe, skrócone dane biograficzne księży unickich dekanatu tyszowieckiego. Zamieszczone są w nim najistotniejsze dane dotyczące kariery duchownej, wykształcenia świeckiego, czasu wyświęcenia, a także daty, miejsca urodzenia i pochodzenia. Dane zostały ułożone według poniższego schematu:

1. Data urodzenia.
2. Miejsce urodzenia.
3. Pochodzenie społeczne.
4. Wykształcenie świeckie z uwzględnieniem liczby ukończonych klas, miejsca pobierania nauki i dat krańcowych pobierania nauki.
5. Wykształcenie duchowne z podaniem dat krańcowych i siedziby seminarium.
6. Datę uzyskania święceń kapłańskich.
7. Przebieg kariery duchowej.
8. Data śmierci.

Hryniowiecki Antoni; 1. 17 I 1782 r.; 2. Smólnik; 3. kapłańskie; 4. od 1792 r. w szkołach zakonnych oo. bazylinów w Ławrowie, od 1795 r. w gimnazjum łacińskim w Samborze, ukończył nauki filozoficzne we Lwowie; 5. od 1802 do 1804 r. Lwów; 6. 4 XI 1806 r.; 7. koop. w Nabrożu do 15 I 1808 r., od 15 I 1808 r. adm. w Żernikach, od 22 VIII 1808 r. prob. w Żernikach, od 9 IX 1810 r. wicedziekan dekanatu tyszowieckiego, od 2 XII 1810 r. adm. dekanatu tyszowieckiego, w 1816 r. adm. w Pienianach, od

14 II 1817 r. dziekanem dekanatu tyszowieckiego, od 5 III 1819 r. asesor generalny konsystorza, od 17 V 1825 r. kanonik teologii kapituły chełmskiej, od 31 V 1830 r. sędzieja surogat, od 20 VII 1830 r. prałat scholastyk, od 13 IX 1838 r. pełnił obowiązki oficjała; 8. 22 I 1855 r.

Makoński Ignacy; 1. 16 XII 1815 r.; 2. Prehoryłe; 3. katolickie; 4. ukończył 4 klasy w Hrubieszowie; 5. Sejny; 6. 15 XII 1839 r.; 7. od 15 XII 1839 do 19 II 1840 r. wik. w Żernikach, adm. w Szlatynie do 1849 r., od 27 VII 1847 r. i od 14 VII 1855 r. adm. w Łaszczowie, od 13 II 1850 r., adm. w Pienianach; 8. 9 IV 1863 r.

Mosiewicz Józef; 1. 27 VIII 1804 r.; 2. Mircze; 3. kapłańskie; 4. od 1810 do 1814 r. nauki początkowe w Nowosiólkach, od 1814 do 1823 r. retoryka we Lwowie; 5. od 1823 do 1827 r. Chełm; 6. 22 III 1829 r.; 7. od 1829 r. koop. w Starej Wsi, od 1830 r. adm. w Pienianach, od 22 I 1833 do 9 III 1850 r. prob. w Pienianach (zrezygnował), adm. w Starej Wsi do 22 VIII 1833 r., od 1843 do 1848 r. adm. w Chodywańcach, od 1848 do 1850 r. adm. w Posadowie, prob. w Siemnicach do 25 II 1850 r., od 9 III 1850 r. prob. w Posadowie, od 14 XII 1864 r. adm. dekanatu tomaszowskiego; 8. 1872 r.

Podkowicz Jan; 1. 29 IX 1800 r.; 2. Wojsławice; 3. kapłańskie; 4. ukończył 5 klas w Szczepreszynie; 5. od 1818 r. Chełm; 6. 27 VII 1823 r.; 7. od 25 VII 1823 koop. w Tomaszowie, od 1 V 1824 r. adm. w Pienianach, od 1 X 1826 r.

prob. w Pieninach, od 1827 do 1848 r. wicedziekan dekanatu tomaszowskiego, od 18 VI 1832 r. prob. w Tomaszowie; 8. 5 I 1848 r.

Podkowicz Paweł; 1. 22 III 1839 r.; 2. Świecie; 3. kapłańskie; 4. ukończył 4 klasy w szkołach hrubieszowskich; 5. Chełm; 6. 1865 r.; 7. od 1865 r. adm. w Pieninach; 8. 1896 r.

Rogalski Jan; 1. 24 V 1764 r.; 2. Żerniki; 3. kapłańskie; 4. do 14 roku życia przy rodzicach uczył się czytać i pisać, ukończył 3 klasy w Warężu; 5. prywatnie, egzaminy przed biskupem; 6. 1802 r.; 7. koop. w Grodysławicach do 1808 r., po 1808 r. wik. w Żernikach, w 1818 r. adm. w Pieninach; 8. 27 IV 1840 r.

Świdnicki Antoni; 1.-; 2.-; 3. kapłańskie; 4.-; 5. -; 6. -; 7. w 1810 r. prob. w Pieninach; 8. 27 V 1817 r.

Summary

The history of the Uniate Parish in the Pieniany

The work presents the functioning of the Our Lady of the Most Holy Rosary Uniate Parish in Pieniany from the time of its creation till the end of the Union in 1875.

The beginning of the article sets the geographical location of the parish, and its size and hierarchy in the Church's organisational structures. Based on the analysis of the Visitation Protocols drawn up by the bishops of Chełm, as well as statistical data, the Author presents the scenario of the parish church and the branch churches, as well as their furnishings. The Author presents, to the fullest extent possible, the design of presbyteries and economy buildings. The list of twelve clergymen has been reconstructed and the Orthodox benefice determined. The latter part of the article specifies the size of the congregation, and shows the number of parishioners receiving sacraments.